

SESTA DALMATINSKA BRIGADA U KNINSKOJ

I MOSTARSKOJ OPERACIJI

1. *Presecanje komunikacije Knin—Otrić*

Vojno-politička situacija u Dalmaciji u drugoj polovini oktobra 1944. umnogome se izmjenila i stvorili su se povoljniji uslovi za ofanzivna dejstva 8. korpusa. Oslobođen je veliki deo Dalmacije. Time je 8. korpus došao u mogućnost da grupiše jače snage za koncentrične napade na neprijatelja.

Nemci nisu više bili u mogućnosti da dovlače pojačanja, s obzirom na to što su svoje glavne snage morali angažovati u istočnom delu naše zemlje, jer su se kroz Rumuniju i Bugarsku približavale jedinice Crvene armije. U ovakvoj situaciji štab 8. korpusa je doneo odluku da sa glavnim snagama — 19, 20, i 26. divizije — preduzme napad i razbije neprijateljska uporišta na prostoru šireg rejona Šibenika i Knina, a da pomoćnim snagama — 9. divizija — dejstvuje u pravcu Imotskog i Mostara. Štab je svojim planom operacije zamislio da ovu svoju odluku ostvari u tri etape¹⁸³ u kojima je 19. divizija imala sledeće zadatke:

— u prvoj etapi da likvidira neprijateljske posade u Đevreskama, Raškom Slapu i Skradinu;

— u drugoj etapi da se glavnim snagama dejstvuje na delu puta Pađene—Zrmanja—Otrić, sa ciljem da uništi odgovarajuća neprijateljska uporišta i prekine saobraćaj između Like i Dalmacije, a da pomoćne snage upotrebi za akcije u pravcu Promine, radi sadejstva sa snagama

¹⁸³ Arhiv VII. k. 111, br. reg. 10/2.

Sahrana poginulog borca G. brigade u s. Bilišani — oktobra 1944. godine

koje su bile određene za napad na neprijatelja na liniji Drniš—Knin;

— u trećoj etapi da sadejstvuje sa 20. i 26. divizijom prilikom koncentričnog napada na neprijateljske snage na prostoru Knin—Drniš.

Pošto su 5. i 14. brigada oslobodile Đevreske i Roški Slap, štab 19. divizije je odlučio da, oslanjajući se na Kom (tt. 1000) i reku Krku, sa dve brigade oslobodi mesta Očestovo, Padene, Oton i Prevjes i na taj način preseče put Knin—Otrić, a jednom brigadom da napadne uporište Skradin, gde su se bile povukle neprijateljske snage iz s. Đevreske i Roškog Slapa.

Prema ovoj odluci, štab 19. divizije dao je sledeće zadatke svojim jedinicama:¹⁹⁴

— 6. brigada da glavnom svojih snaga ovlada linijom: Kom (tt. 1000) — Jagodnik (tt. 970); jednim bataljonom da prede na levu obalu r. Zrmanje i razbije četnike u rejonu Oton; a jednim bataljonom da zauzme neprijateljsko uporište Prevjes;

¹⁹⁴ Arhiv VII. k. 1009, reg. br. 23/1.

— 5. brigada da jedan bataljon prebaci preko puta Knin—Padene, zauzme Oton (u sadejstvu sa Kninskim partizanskim odredom i bataljonom 6. brigade) i posedne položaj Medvedak (tt. 740) i Martića—glavice, k. 543, jednim da napadne s. Padene i jednim s. Očestovo;

— 14. brigadi da razbije neprijatelja u Skradinu;

•— štabu Grupe partizanskih odreda da delom svojih snaga posedne Zadar i u njemu održava red pošto su ga Nemci napustili.¹⁰⁵

Stab 6. brigade je precizirao zadatke svojim jedinicama u skladu sa odlukom štaba 19. divizije:

— 1. bataljon da zauzme nemačko uporište u Prevjesu i dominantni položaj na k. 336, koju su Nemci dobro branili, pošto su sa nje kontrolisali put Knin—Otrić i dolinu reke Zrmanje;

— 2. bataljon da posedne masiv Koma (tt. 1000), sa ciljem obezbeđenja levog boka brigade i sprečavanja dovlačenja neprijateljskih pojačanja putem Otrić—Prevjes;

— 3. bataljon da pređe preko reke Zrmanje i sadejstvuje sa bataljonom 5. brigade i Kninskim partizanskim odredom prilikom likvidiranja neprijateljske posade u Otonu;

— 4. bataljon da levom obalom reke Zrmanje napadne na Padene i ovlada raskrsnicom puta Padene—Mokro Polje i zaseokom Ilići.

Stab 6. brigade se nalazio u zaseoku Bjedovi.

Napad je trebalo da počne noću 30/31. oktobra.

29. oktobra 6. brigada iz rejona s. Ervenika i Mokrog Polja, gde je stigla, upućuje 1. bataljon sa zadatkom na-

^{1,5} 891. puk. 264. nemačke divizije ukrcao se u brodove u Zadru i otplovio za Šibenik. Usput su pokupljena posada iz PakoStana, Biograda na Moru, 1 Tijesna. U Zadar je ušao Zadarski partizanski odred. Povodom oslobođenja Zadra, štab 19. divizije je uputio telegram Vrhovnom komandantu NOV i PO maršalu Titu, u kojem se kaže:

„Ovaj drevni grad koji je kroz historiju bio paljen, prodavan i otuđivan, koji je bio kao moneta za potkusurivanje za račun latinskog Zapada, sada je oslobođen i prisajedinjen Federalnoj Hrvatskoj u sastavu Federativne Jugoslavije. Pozdravljamo Vas, naš dragi Vrhovni komandante, Maršale, i obećavamo i spremni smo da nastavimo djelo do potpunog oslobođenja svih naših naroda i naše braće koja su stenjala u ropstvu pod tuđinom van granica stare Jugoslavije.“ (Arhiv VII, k. 523, br. reg. 11—18 2).

silnog izviđanja neprijatelja kod Prevjesa u pravcu puta Pađene—Palanka. Utvrdivši da neprijatelja nema u Prevjesu, 1. bataljon je poseo k. 375, i potom napao na k. 336 (koju je neprijatelj držao) ali bez rezultata.

Stab brigade je uputio 2. bataljon da posedne Kom (tt. 1000) i k. 980, radi obezbeđenja levog boka sa pravca Zrmanje.

30. oktobra Nemci su iz pravca Palanke izvršili napad na položaje 1. i 2. bataljona, ali ne samo što nisu uspeli da ih odbace već su bili prinuđeni da se vrate u mesta odakle su pošli.¹⁰⁰ 3. bataljon brigade je pokušao da se u toku noći 30/31. oktobra preko reke Zrmanje prebaci u Rusulja-gaj i Kobilice i posedne položaje na drugoj obali. Zbog vatre sa k. 336 bataljon nije uspeo da pređe reku Zrmanju, već se zadržao u rejonu Trivića—Stanova. 4. bataljon je iz pravca Mokro Polje napao Nemce na položajima kod Pađena, ali bez rezultata.

5. brigada i Kninski partizanski odred su uspeli da kroz neprijateljski raspored prebace preko puta Pađene—Stara Straža po jedan svoj bataljon u pravcu Debelog brda i Matrića-glavice i oni su zaposeli ove položaje.

31. oktobra oko 3 časa jedna nemačka motorizovana kolona od 17 kamiona naišla je od Zrmanje u pravcu Palanke i Prevjesa i, pošto je dočekana jakom vatrom 2. bataljona, bila je prinuđena da se vrati u pravcu Zrmanje. Padom mraka 2. bataljon napada Nemce u Palanci, ali bez uspeha, pa se povlači na svoje ranije položaje. Pri našem napadu na nemačku motorizovanu kolonu i uporište u Prevjesu neprijatelj je imao osetne gubitke. 3. bataljon je u toku noći 30/31. oktobra uspeo da se prebaci preko reke Zrmanje na njenu levu obalu i posedne položaje u Rosulja-gaju.

4. bataljon je napao Nemce kod Pađena, na položajima Ilića—Stanovi, ali bez uspeha.

U toku 1. novembra jedinice 6. brigade vode uporne borbe sa delovima 373. nemačke divizije da bi potpuno presekle put Knin—Otrić. U 14 časova Nemci su iz rejona

¹⁰⁰ Put Knin—Otrić branila su tri nemačka bataljona (jedan iz 383. jedan iz 384. puka i 373. izviđački bataljon) i 373. artiljerijski puk (sve ove snage su pripadale nemačkoj 373. diviziji „Tigar“).

Palanke preduzeli napad na Prevjese, gde se nalazio 1. bataljon. Njegova 3. četa, koja je držala položaje na levom krilu, posle žestoke borbe odbila je nemački napad; a padom mraka 1. četa je, uz podršku jedne brdske baterije sa vatrenih položaja iz zaseoka Bjedovi, napala Nemce na k. 336 i k. 350 i posle kraće ali žestoke borbe uspela da ih oko 23 časa odbaci.

Kod ostalih bataljona situacija je ostala bez promene.

Zauzećem kota 336 i 350 postignut je značajan uspeh jer je lime prekinuta veza i saobraćaj Nemaca sa severom, pa su i njihove jedinice u Dalmaciji bile odsečene i izolovane. Svi nemački pokušaji da povrate ove važne položaje ostali su bez uspeha.

Zbog potpunog prekida komunikacije Knin—Otrić, komandant nemačkog 15. brdskog korpusa naređuje 373. diviziji da noću 2'3. novembra povuče svoje jedinice iz Obrovca i da ih upotrebi u pravcu Prevjese.¹⁰⁷ 373. nemačka divizija uspela je da izvuče iz Srba i Gračaca 384. puk i uputi ga za borbu protivu jedinica 19. divizije u dolinu reke Zrmanje.

Stab 19. divizije da bi ojačao svoje napade na komunikaciju Knin—Otrić, 2. novembra privlači 14. brigadu iz rejonu Skradine, gde ostaje jedan njen bataljon, dok ostale snage posedaju liniju: Očestovo—Bulovan—Supljaja.

U toku 4. novembra nemačka 373. divizija, angažujući sve raspoložive jedinice, preduzima napad većih razmera protiv snaga 19. divizije da bi ih odbacila sa komunikacije Knin—Otrić. Iz pravca Pađena Nemci su prvo napali 5. brigadu, Kninski partizanski odred i 3. bataljon 6. brigade, koji su se nalazili na istočnoj strani preko reke Zrmanje. Borba je trajala čitav dan, ali neprijatelj nije imao nikakvog uspeha. Istog dana, Nemci su iz pravca Palanke preduzeli napad na položaje 2. bataljona 6. brigade, na Komu (tt. 1000) i uspeli su da zauzmu k. 990, ali su posle protivnapadom odbačeni u Palanku.

Komandant 373. nemačke divizije, ceneći opasnost koja je pretila nemačkim snagama u severnoj Dalmaciji, uporno je naređivao preduzimanje novih napada na 6.

^{TM} Arhiv VII, k. 74—A, br. reg. 54/2—1.

brigadu da bi je odbacio sa položaja koji su Nemcima predkidali vezu se severnom Dalmacijom. U tom cilju doveo je iz rejonu Gračaca i Srba 384. puk i sa pravca Zrmanje i Palanke napao 6. brigadu. Na grupu bataljona, koji su se nalazili na levoj obali reke Zrmanje, napad je izvršen od Pađena, Otona i Rastičeva. U ovom napadu bili su angažovani i delovi četničke dinarske oblasti. Nemci su uspeli da ovladaju — Komom (tt. 1000) i k. 990. Svi pokušaji 6. brigade da ove važne položaje povrati ostali su bez rezultata. U toku noći 4/5. novembra 19. divizije sa 5. i 14. brigadom preduzima napad i vodi oštre borbe za zauzimanje Očestova i Pađena, ali bez uspeha.

Pošto su Nemci 5. novembra ovladali masivom Koma (tt. 1000) i k. 990, oni su grebenom Koma produžili napad u pravcu Prevjesa, koji toga dana i zauzimaju. Međutim, istog dana su sa tih položaja odbačeni protivnapadom 1. i 2. bataljona 6. brigade.

Čvrsto držeći k. 336, k. 350 i Prevjes, 6. brigada je izvršila dobijeni zadatak, koji je operacijskim planom štaba 8. korpusa bio predviđen za drugu etapu.

Pošto je 26. divizija oslobodila Šibenik i Drniš, 20. divizija Vrliku i Kijevo a 19. divizija presekla put Pađene—Otrić, neprijateljske snage u rejonu Knina bile su okružene i to:

— nemačke: 264. pešadijska divizija, 383. pešadijski puk 373. legionarske divizije, delovi 944. artiljerijskog puka, delovi 29. tvrđavskog pionirskog puka, 581. i 583. bataljon mornaričke pešadije i još neke pomoćne jedinice i ustanove (ukupno oko 14.000 vojnika);

— četničke: jedinice četničke dinarske oblasti (oko 4.500 četnika);

— ustaške: ostaci 6. i 7. ustaške brigade (oko 1.500 ustaša).

Ukupno brojno stanje neprijateljskih snaga iznosilo je oko 20.000 vojnika.

Severno od okružene neprijateljske grupacije, na jugu Like, nalazila se 373. legionarska divizija sa 384. pešadijskim pukom u rejonu Zrmanja—Palanka, koji je bio angažovan u borbama sa 6. brigadom radi ponovnog ovladavanja Prevjesom i uspostavljanja veze sa Kninom.

2. Zauzimanje Koma i Prevjesa i oslobodjenje Palanke i Zrmanje

Stab 8. korpusa, ceneći pravilno situaciju, smatrao je da će okružena neprijateljska grupacija težiti da se probije u pravcu severa, te zbog toga naređuje:

— 20. diviziji, koja je izbila sa istoka u neposrednu blizinu Knina, da energično napadne i zauzme Knin;

— 26. diviziji da okruži neprijateljske snage u rejonu Promine i Kosova i da ih uništi, čime će ujedno pomoći 20. diviziji pri napadu na Knin;

— 19. diviziji da onemogući izvlačenje okružene neprijateljske grupacije iz Knina u pravcu severa, putem preko Pađena i Zrmanje.

Dok se pri napadu na Knin 20. i 26. divizije neprijatelj branio, on je 7. novembra jakim snagama, sa pravca Palanke i Pađena, preduzeo napad na položaje 19. divizije. Ovoga dana, uprkos našeg žestokog otpora, neprijatelj je po cenu velikih gubitaka uspeo da potisne 1. i 2. bataljon 6. brigade sa Koma (tt. 1000) i da zauzme Prevjese, posle čega produžava napad dolinom reke Zrmanje i uspostavlja saobraćaj na putu Otrić—Knin, čime je postigao značajan uspeh. Neprijateljski pokušaj da odbaci 14. brigadu zapadno od puta Knin—Padene nije uspeo.

Bataljoni 5. i 6. brigade i Kninskog partizanskog odreda koji su se nalazili u rejonu Bender—Kita (tt. 676) — Plavno, istočno od reke Zrmanje, odbili su sve napade četnika.

Stab 19. divizije, u ovakvoj situaciji, došao je do ključka da neprijatelj nema nameru da napusti Knin i da je naše angažovanje u presecanju puta Knin—Zrmanja bilo preuranjeno. U vezi sa ovim, a imajući u vidu veliku iscrpljenost jedinica i pogoršane atmosferske prilike, predloženo je radio-depešom štabu 8. korpusa da se 19. divizija radi odmora povuče zapadno od puta Knin—Zrmanja. Ovaj predlog je prihvaćen, s tim što je naređeno da se na starom terenu naizmenično drži po jedna brigada radi kontakta sa neprijateljem i bočnog dejstva.¹⁹⁸

»» Arhiv VII. k. 523, br. reg. 11—19/2. (depeša štaba 8. korpusa).

Ceneći situaciju i predloge potčinjenih štabova, a imajući u vidu upornost neprijateljske odbrane, štab korpusa je došao do zaključka da neprijatelj nema nameru da napušta Knin, pa je zbog toga naredio divizijama da povuku svoje glavne snage da bi se odmorile i sredile, a da bi održavale dodir sa neprijateljem da ostave slabije snage, koje treba da se povremeno smenjuju.¹⁹⁰

Stab 19. divizije je 19. novembra izvršio povlačenje svojih brigada na liniji Mokro Polje—Radučić, zapadno od puta Otrić—Knin i ovako izvršio raspored:

— 5. brigada u rejonu Babići, tt. 360—Trivići,—k.247 —Popovići—Oštrik, k. 367, sa zadatkom kontrole neprijatelja prema Padenima;

— 14. brigada je ostavila dva bataljona u dodiru sa neprijateljem, a ostale snage je razmestila u rejonu Kasum—Markoševi Stanovi—Vojnović—Radučić radi budnog osmatranja puta Knin—Pađene;

6. brigada u rejonu s. Bukarice—Kopinjevac—Kučević—Travice, sa zadatkom kontrole komunikacije i neprijatelja između Otrića i Zrmanje, spremna za dejstvo preko padina Koma po komunikaciji i Zrmanjskom klanacu. Stoga je ona neprekidno održavala dodir sa neprijateljem u dolini reke Zrmanje i to na Prevjesu, Palanci, Zrmanji i Otriću, spremna da se u pogodnoj situaciji, stazama između Koma (tt. 1000) i Vrbice, spusti na put Zrmanja—Prevjes. Stab divizije je naredio i grupi bataljona u rejonu Bender—Oton—Plavno da se povuku preko puta u sastav svojih brigada. Tako je 6. brigada bila kompletna. Ovo povlačenje jedinica 19. divizije dalje od komunikacije imalo je cilj da se jedinice srede i od-

✱ U danonoćnim borbama za oslobodenje Dalmacije, jedinice 19. divizije svojim velikim zalaganjem postigle su dobre uspehe, zbog čega ih je Glavni Stab NOV i PO Hrvatske pohvalio sledećim rečima:

„U završnim borbama za oslobodenje Dalmacije jedinice ove divizije pokazale su veliku hrabrost i upornost, a rukovodioci dobru sposobnost manevrovanja i rukovođenja. Za postignute uspehe pohvaljujemo borce, podoficire, oficire i politkomesare 19. divizije pod komandom potpukovnika Parmač Stanka i polit. komesara potpukovnika Petra Babića i ističemo ih za primer. 19. diviziji dodeljujemo naziv Udarna.“

(Arhiv VII, k. 119'8, br. reg. 3/4—1).

more i kod neprijatelja stvori utisak da se može neome-
tano povući u pravcu severa. Ali umesto da iskoriste
povlačenje jedinica 19. divizije od puta Pađene—Otrić
i izvuku svoju opkoljenu grupaciju, Nemci 15. novembra
prelaze u napad na odseku Pađene—Stara Straža, u prav-
cu Mokrog Polja i Radučića, protiv položaja 5. i 14. bri-
gade i uspevaju da zauzmu Oštrik (k. 367), ali su 16. no-
vembra protivnapadom odbačeni prema Pađenima.

Radi zatvaranja Unskog pravca i onemogućavanja
našim jedinicama da dolinom Une izbiju u dolinu Save,
kuda ide magistrala Zagreb—Beograd, Nemci su ostali
uporni u svojoj odluci da brane Knin. Koristeći oslobo-
đeni put koji iz Knina ide prema severu, oni su evakuisali
sve svoje ranjenike da im ne bi bili na teretu u njihovim
akcijama i pokretima. Za potrebe jedinica u Kninu sa
severa su doturene veće količine municije, hrane i sani-
tetskog materijala. Iz Knina su upućeni na sever ostaci
6. i 7. ustaške brigade, koji su bili demoralisani i pred-
stavljali balast za nemačke jedinice. U rejon Ostrošca
i Bihaća je izvučen 583. bataljon mornaričke pešadije, gde
se smestio i štab 15. brdskog nemačkog korpusa.⁸⁰⁰

Pod komandu 264. nemačke divizije stavljene su sve
jedinice za odbranu Knina. Pošto je front oko Knina su-
žen i jedinicama dati zadaci, Nemci su preduzeli radove
za utvrđivanje položaja.

Štab 6. brigade je glavninu svojih snaga povukao da
bi se sredila i odmorila u rejon Bukarice—Kopinjevac—
Kučević—Travice, zapadno od puta Pađene—Zrmanja,
s tim da uvek bude spremna da interveniše ako zatreba.
Po jedan bataljon (redali su se naizmenično) je bio ne-
prekidno na navedenom delu puta u kontaktu sa nepri-
jateljem, bilo da se brani ili napada.

Prema odluci Glavnog štaba Hrvatske od 21. novem-
bra 1944. godine 8. korpus je dobio zadatak da, u sadej-
stvu sa jedinicama 11. korpusa, sa ojačanom 19. divizijom
najpre napadne neprijateljske snage u Gračacu i pošto
ovaj grad oslobodi preduzme napad radi oslobođenja
Knina.²⁰¹

Arhiv VII, mikrofilm, London 2. si. 378.

= " Arhiv VII. k. 119 3, reg. 3—15/1: Depeša štaba 8. korpusa
od 22. novembra 1944. god.

Da bi ostvario pripreme za izvršenje dodeljenog zadatka, komandant 19. divizije Stanko Parmač pošao je u štab 11. korpusa, a komandanti njegovih brigada sa načelnicima štabova na izviđanje sa istočne strane Gračaca. Ove oficire je prilikom izviđanja s leđa napala specijalna nemačka formacija „Trup“ (koja je bila posebno obučena za napade na štabove i pojedine rukovodioce NOV-a) i jednog od njih zarobila, a teško ranila komandanta 6. brigade, Dušana Bursaća.²⁰²

Međutim, Glavni štab Hrvatske odustao je od svoje odluke za napad na Gračac, pa je štab 8. korpusa odlučio da oslobodi Knin i u tom smislu dao zadatke svojim divizijama:

— 20. diviziji da svojim desnim krilom izbije na liniju: Zagrović—Debelo brdo i da u sadejstvu sa 19. divizijom spreči izvlačenje neprijatelja u pravcu Otrića;

— 26. diviziji da razbije spoljnu odbranu neprijatelja i s juga proдре u Knin i oslobodi ga;

— 19. diviziji (očajanoj 1. brdskim divizionom korpusne artiljerijske grupe, jednom tenkovskom četom i jednim vodom blindiranih automobila) da napadne sa zapada i razbije neprijateljsku odbranu na odseku fronta reke Krke—Kom (tt. 1000), potom ovlada putem Knin—Otrić, na delu Padene—Prevjes, s tim da se poveže sa snagama 20. divizije i u sadejstvu sa njom onemogući izvlačenje neprijatelja iz Knina.

20. divizija imala je da otpočne napad ujutro 25, a 19. i 26. divizija ujutro 26. novembra.

U vezi sa odlukom štaba 8. korpusa, štab 19. divizije je izdao svojim jedinicama sledeće zadatke:

— 6. brigadi, ojačanoj jednom baterijom 1. brdskog divizona artiljerijske grupe korpusa, da probije neprijateljsku odbranu na delu fronta Kravljji most—Kom (tt. 1000), a potom da zauzme Prevjes i ovlada Komom;

— 5. brigadi da probije neprijateljsku odbranu na delu fronta Markuševi Stanovi—reka Zrmanja, a potom da zauzme Padene; 14. brigadi da razbije neprijateljsku odbranu od reke Krke do Markuševih Stanova, zauzme

Dužnost komandanta, mesto dotadašnjeg komandanta Bursaća primio je Rade Repac i na toj dužnosti ostao do kraja rata.

Očestovo i izbije na put Stara Straža—Pađene, s tim da dva svoja bataljona orijentiše u pravcu Knina.

Prema zapovesti štaba 6. brigade njene jedinice su dobile zadatke:

— 1. bataljon da nastupa pravcem Mokro Polje—Ilići, desnom obalom reke Zrmanje, očisti neprijateljske položaje i zauzme Kravlji most;

— 3. bataljon da zauzme k. 830 i Prevjese;

— 4. bataljon da zauzme masiv Kom (tt. 1000);

— 2. bataljon da ostane u Marčetićevom Stanu kao brigadna rezerva.

Napad je počeo 26. novembra u 7 časova posle artiljerijske pripreme.

U toku borbi koje su se vodile u toku čitavog dana, 26. novembra, jedinice brigade su uspele da zauzmu Kom i da neprijatelja odbace ka s. Palanka. 3. bataljon je zauzeo k. 830, ali je bio zadržan ispred bezimene kote, koja je bila mnogo jače utvrđena i branjena nego što se to pretpostavljalo. 6. brigada nije uspela da u potpunosti izvrši dodeljeni zadatak.

Druge jedinice 19. divizije nisu ovog dana imale uspeha.

1. bataljon dobio je sledećeg dana zadatak da odbaci neprijatelja sa bezimene kote (južno od k. 830) i posle jake minobacačke i artiljerijske pripreme jedna njegova četa je pošla na juriš. Međutim, pošto je ona napadala samo frontalno, ne koristeći prikrivene pravce i prilaze, kojima se moglo izvesti bočno dejstvo, njen napad je ostao bez rezultata i neprijatelj ju je svojim protivnapadom odbacio.

3. bataljon je jednim delom snaga držao položaj na k. 830 i k. 990, a jednom četom je vršio pritisak na neprijatelja, da bi pomogao 1. bataljonu pri napadu na bezimenu kotu.

4. bataljon je glavnim snagama držao Popovića—Stanove, a pomoćnim položaje na k. 1000 i osiguravao se prema Palanci i Rujištima.

2. bataljon se nalazio u brigadnoj rezervi u zaseoku Bjedovi.

Rano 28. novembra 1. bataljon je dobio zadatak da napadne i po svaku cenu zauzme bezimenu kotu, kotu 417 i niene padine i Komlenove Stanove. Posle jake artiljerijske i minobacačke vatre, dve čete ovog bataljona prešle su u napad i to: jedna prema bezimenoj koti na južnim padinama Koma (tt. 1000), a druga prema k. 417. Koristeći iskustvo od prethodnog dana, četa koja je napadala bezimenu kotu uputila je odabrane bombaške grupe koje su prišle sa bokova i neprijatelj je bio odbačen. Međutim, četa koja je napadala k. 417 bila je izložena vatri sa neprijateljskih položaja, koji su se nalazili istočno od Komlenovih Stanova, pa nije mogla izvršiti dodeljeni zadatak.

2. bataljon, iz brigadne rezerve, po naređenju štaba brigade krenuo je rano iz Kupinjevca pravcem Popovića—Stanova na Kom i tu smenio 4. bataljon na masivu Kom, radi osiguranja sa pravca Zrmanje i jednom četom preuzeo je da drži položaje na k. 1000, a jednim vodom na k. 980. Patrole je upućivao u pravcu komunikacije. Oko 10,30 časova 28. novembra jedna neprijateljska kolona, jačine oko 60 vojnika, sa pravca Zrmanje pokušala je da prođe za Palanku, te se sukobila sa predstražom 2. bataljona na cesti severno od Palanke, ali je nakon kratkotrajne borbe bila odbačena nazad.

3. bataljon je ostao na istim položajima Koma i zauzeo k. 830. U 8 časova dobio je naređenje od štaba brigade da jedna njegova četa napadne neprijatelja na istočnim padinama k. 830, a druga, orijentisana u pravcu Prevjesa, da se spušta preko padina k. 990, i odbaci neprijatelja od Palanke. Ova četa je izvršila dodeljeni zadatak, probivši se do samih zidina Prevjesa; četa koja je napadala neprijatelja na padinama k. 830, iako je čitav dan vodila oštru borbu, nije imala uspeha, pošto su neprijateljski položaji bili jako utvrđeni, pa se ona morala povući.

4. bataljon, koga je smenio 2. bataljon, bio je povučen u Kupinjevac u brigadnu rezervu. Ovog dana je 5. brigada uspela da zauzme Ilića—Stanove i svojim levim krilom izbila na Kravlji most na r. Zrmanji.

Sutradan, 29. novembra 1. bataljon 6. brigade izvršio je napad sa jugozapada i severa na kotu 417, ali bez uspeha zbog nedovoljne pripreme i usled neprijateljske

bočne vatre od Komienovih Stanova. Potom je, nakon artiljerijske i minobacačke pripreme, na ovu kotu poslata u napad 2. četa, ali i ovog puta nije bilo uspeha. Najzad je pred mrak u napad upućena 1. četa, koja je bila sveža. i ona je sa navedene kote u prvom jurišu odbacila neprijatelja uz učešće delova 4. bataljona i 2. voda teškog oruđa.

2. bataljon je napao dvojica kola, koja su iz Zrmanje vukla 2 protivkolska topa u pravcu Prevjesa i tom prilikom je ubijeno nekoliko neprijateljskih vojnika, a oruđa su bila oštećena.

3. bataljon, pošto ga je sa položaja smenio 4. povukao se u Popovića i Bjedovljeve Stanove, u brigadnu rezervu.

4. bataljon primio je položaje 3. bataljona na k. 990 i k. 830, sa zadatkom da likvidira neprijateljske položaje na padinama k. 830 i njegova 1. četa uspeva žestokim nalletom bombaša da natera neprijatelja u bekstvo u pravcu Prevjesa. Ostali delovi ovog bataljona su čitav dan uznemiravali neprijatelja u pravcu Prevjesa. Stab 8. korpu», uočavajući situaciju i verovatnoću da će se neprijatelj morati probijati u pravcu severa, izvlača 2. bataljon 1. tenkovske brigade, koja je podržavala 26. diviziju sa juga, i upućuje ga preko Roškog Slapa u pravcu 19. divizije, da bi je ojačao i podržao.

U toku 30. novembra 1. bataljon je u Vagićima, s tim što je njegova 2. četa u predstraži. Nemci iz Palanke su je napali ali su odbijeni.

2. bataljon se nalazio na istim položajima: jedna četa na k. 1000, a jedna na k. 980, dok su ostale bile u rezervi. Oko 14 časova jedna neprijateljska grupa, oko 60 vojnika, izvršila je napad ali je bila odbačena prema Palanci.

3. bataljon se na istom mestu odmarao i sređivao za sledeću akciju.

4. bataljon je u toku noći dobio zadatak od štaba brigade da likvidira k. 417, i bezimenu kotu koja se nalazila severoistočno od ove, pa je jednom četom osiguravao padine k. 990 prema Prevjesu, drugom je napao bezimenu kotu, a trećom četom k. 417 sa jugoistočne strane. Napad je bio pripremljen artiljerijskom vatrom. Neprijatelj je bio odbačen sa obe kote i prinuđen da se povuče u pravcu Prevjesa. U toku 1. decembra 4. bataljon 6. brigade je

potpuno ovladao sa k. 990, a delovi 1. bataljona su napali jednu nemačku kolonu na putu Palanka—Zrmanja—Vrelo i naneli joj veće gubitke.

Ostale brigade 19. divizije 1. decembra su postigle dobre uspehe; 14. je ovladala s. Očestovo i postavila deo snaga u pravcu Stare Straže, dok je 5. brigada ovladala zaseocima Rađani i Solaje u s. Pađene, čime je Nemcima bio presečen put u samom selu Pađeni.

2. decembra su sve divizije 8. korpusa preduzele odlučan napad na Knin. 14. brigada je ovladala k. 412, koja se nalazila na putu Pađene—Knin i time ovaj grad odsekla sa severa. Ona je istog dana uhvatila vezu sa jedinicama 20. divizije, čije je levo krilo izbilo na Debelo brdo, istočno iznad samog sela Pađene.

5. brigada je, uprkos žestokog napada na nemačku posadu u Padenima, uspela samo da ovlada zaseokom Samardžije, a njen napad na Kravljji most je bio odbijen.

6. brigada je u istom rasporedu koji je ranije imala. Odbila je jedan ispad Nemaca iz Palanke i vatrom sprečila jednoj manjoj nemačkoj motorizovanoj koloni, koja je dolazila iz Zrmanje, da se spoji sa posadom u Palanci.

U toku istog dana brigada je vršila pripreme za napad radi uništenja posade u s. Prevjes i na Kravljem mostu.

Ovog dana značajan uspeh su postigle 20. i 26. divizija, koje su, prodirući s juga i istoka, oslobodile Knin. Nemci su se povukli u pravcu Zagrovića i Stare Straže. Tako se jedna jaka neprijateljska grupacija našla okružena u rejonu: Očestovo—Pađene—Oton—Zagrović—Stara Straža.

Ovako okružene nemačke snage su preduzele rano ujutro 3. decembra prodor duž železničke pruge Knin—Zagrović—Pađene, u pravcu severa. Jedna nemačka grupacija, jačine oko jednog bataljona, potpomognuta sa dva tenka, uspela je da se probije iz Stare Straže u pravcu Pađena. 14. brigada, ojačana jednom četom 2. tenkovskog bataljona (koji je preko Roškog Slapa stigao u rejon Pađena za podršku jedinica 19. divizije), dočekala je u Borju, istočno od železničke stanice Pađene, jednu nemačku grupaciju, jačine oko jednog bataljona — ojačane sa dva

tenka, i potpuno je uništila (što nije bilo pobijeno, bilo je zarobljeno).

Istog dana je 5. brigada, uz pomoć jednog bataljona 14. brigade, zauzela železničku stanicu Padene.

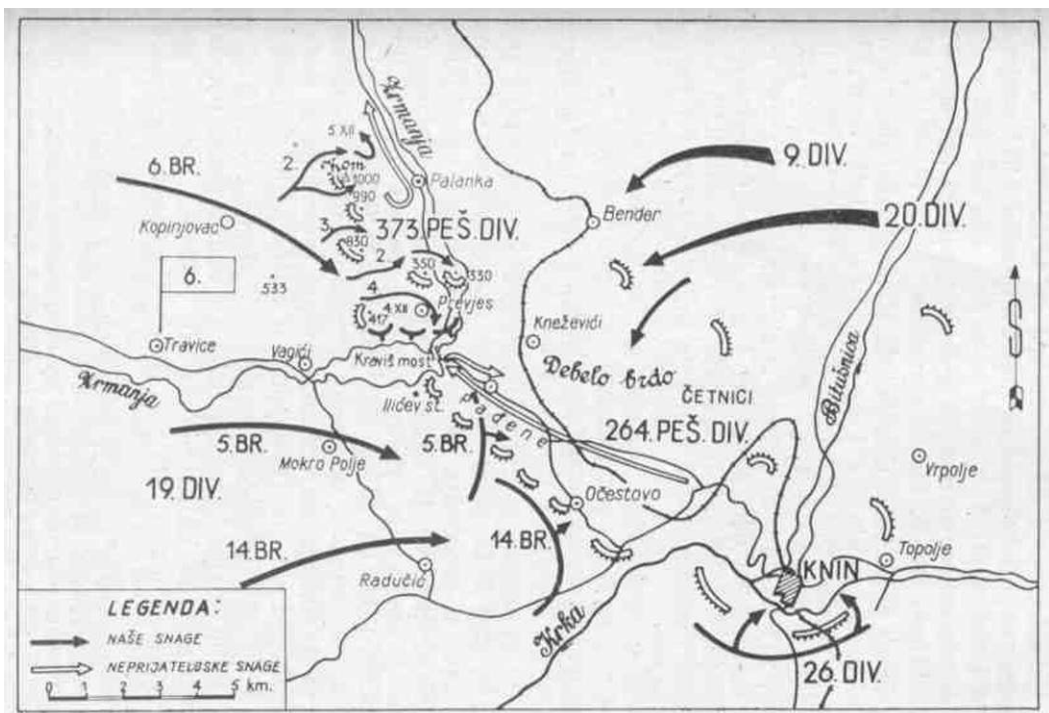
Pošto je štab 6. brigade bio upoznat sa situacijom na položajima 14. i 5. brigade, kao i sa namerom Nemaca da se probiju u pravcu severa, preduzeo je 3. decembra napad na Prevjes i Palanku, odakle je odbacio Nemce, posle čega je svoj 2. bataljon, orijentisao za obezbeđenje i odbranu iz pravca Zrmanje, posedajući položaje između Palanke i Zrmanje, dok je ostala tri bataljona postavio za odbranu u pravcu Pađena, na desnoj obali reke Zrmanje i Kravljeg mosta koji je porušen da preko njega ne bi mogla prelaziti ni motorna ni zaprežna vozila.

Dok su 14. i 5. brigada u prvim časovima 4. decembra zametnule teške borbe sa gusto ešeloniranom nemačkom kolonom, koja je u toku prepodneva uspela da probije njihovu odbranu, 6. brigada je čvrsto držala desnu obalu Zrmanje, gde je postavila jednu bateriju, i u 12 časova spremno dočekala neprijateljske čelne delove, na koje je otvorila ubitačnu vatru. Tu su Nemcima nanetii teški gubici i zadobijen je veliki ratni plen (pored ostalog i 6 topova).

Tako je dalje prodiranje ove nemačke grupacije zaustavljeno, a duž njenih bokova preduzeli su žestok napad bataljoni 5. i 14. brigade i na više mesta je došlo do mešanja naših i neprijateljskih snaga, do borbe prsa u prsa i direktnog gušanja. Ta žestoka borba je trajala do 14 časova. Vrlo mali deo neprijateljskih snaga uspeo je da se probije preko Pađena, duž železničke pruge, do Benderà, gde ih je dočekala i likvidirala 3. brigada 9. divizije koja je tu ranije bila pristigla.

6. brigada je ovog dana ostala u rejonu Prevjesa i Palanke, prikupljajući ratni plen, s tim što je 2. bataljon uputila u pravcu Zrmanje radi gonjenja onih nemačkih delova koji su se iz Palanke povukli.

U rejonu Knina je uništena 264. nemačka divizija. To je do tada prvi slučaj da su jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije uništile jednu kompletnu nemačku diviziju. Velike gubitke pretrpela je i 373. ne-

Oslobođenje Knina (4. decembar 1944.)

mačka divizija. Od njenih delova koji su bili zahvaćeni u rejonu Knina izvuklo se svega 200 vojnika.

U borbama od 26. novembra do 4. decembra u kninskoj operaciji 6. brigada je imala 63 mrtva i 321 ranjenog borca i starešina.²⁰³

Neprijatelju su naneseni sledeći gubici: ubijeno 874. a zarobljeno 169 vojnika i starešina.

Samo 6. brigada je zadobila sledeći ratni plen: 6 lopova raznog kalibra, i 1 pa-mitraljez, 1 teški mitraljez, 2 protivkolska topa, 2 bacača 81 mm, 17 puškomitraljeza „šarac“, 2 puškomitraljeza „brno“, 11 automata, 2 tromblona, 277 pušaka, 21 pištolj. 3 signalna pištolja, 795 ručnih bombi, 200.000 pušanih i mitraljeskih metaka, 10 dvogleda, 8 telefonskih aparata, 1 radio-stanicu, 5 automobila, 1 motoaiki, i 6 konja; a uništila 1 top i 1 pa-mitraljez.¹⁻⁰⁴

3. *Sadejstvo sa 9. divizijom prilikom oslobođenja Otrića*

Po oslobođenju Knina i potpunom oslobođenju Dalmacije, štab 8. korpusa je glavne snage zadržao u Dalmaciji radi obezbeđenja obale i sprečavanje eventualnog pokušaja iskrcavanja stranih trupa, kao i potrebnog odmora i sređivanja jedinica posle teških neprekidnih borbi.*⁸⁵ Tako su 20. i 26. divizija zadržane u rejonu Knina, 19. divizija upućena u rejon Zadar—Benkovac, dok je 9. divizija orijentisana prema severu da bi sadejstvovala jedinicama 11. korpusa u oslobađanju Gračaca.²⁰¹

Štab 373. nemačke legionarske divizije dovukao je deo svojih snaga iz rejona Srba i s njima poseo položaje za odbranu na liniji: Vijojska (tt. 875) •— Debelo brdo (tt. 851) — Pena (k. 970), — Otrić—Rastičevo, s ciljem da

Arhiv VII. k. 1020 I (Bojna relaciju 6. brigade).

^m Arhiv VII. k. 1020 I.

Arhiv VII. k. 523. reg. br. 12/2 (radio-depeša).

³⁰¹ Kasnije će po oslobođenju Otrića 9. divizija, po naredenju Vrhovnog štaba, biti upućena u dolinu reke Neretve, sa zadatkom sprečavanja ustaša da se iz Mostara, dolinom Neretve, probiju ka moru. Tada će mesto 9. divizije u pravcu Like biti upućena 20. divizija.

prihvati delove koji su se izvlačili od Knina i omogućiti im dalje izvlačenje.

Napad 9. divizije, izvršen noću 5/6. decembra, na navedene nemačke položaje, radi njihovog zauzimanja, nije uspeo. Staviše, kad su se jedinice 9. divizije pred zoru 6. decembra počele povlačiti, Nemci su sa navedenih položaja izvršili protivnapad i uspeali da zauzmu k. 613, koja je zatvarala pravac što iz Knina vodi železničkom prugom u Otrić.

Posle ovog neuspeha, štab 8. korpusa je istog dana naredio 9. diviziji da oslobodi Otrić, s tim da se radi sadejstva poveže sa štabom 19. divizije, čija je 6. brigada takođe određena za isti zadatak. Zbog ovoga je iz 19. divizije upućen načelnik štaba sa zadatkom da u štabu 9. divizije učestvuje u donošenju zajedničkog napada na neprijateljsko uporište u Otriću.

Prema donetoj odluci zadatak 6. brigade je bio da zauzme Viojlu (tt. 875) — Debelo brdo (tt. 851) — i Penu (k. 970), a potom da produži sa napadom u pravcu crkve sv. Trojice — i k. 603, sadejstvujući 3. brigadi 9. divizije pri likvidaciji Nemaca u rejonu Otrića.

Za početak napada određen je 8. decembar u 7,45 časova.

Štab 6. brigade je dao svojim jedinicama sledeće zadatke:

1. bataljonu da zauzme Penu (tt. 970) a potom da produži nastupanje u pravcu k. 822;
2. bataljonu da zauzme Viojlu (tt. 875) a potom da nastupa u pravcu Otrića;
3. bataljonu da zauzme Debelo brdo (tt. 851) i Popova muda, a potom da nastupa u pravcu Otrića;
4. bataljonu da ostane u brigadnoj rezervi u Cerovom dolu.

U određeno vreme 2. bataljon je sa prostora Cerov dol krenuo u pravcu neprijateljskih položaja i zauzeo Viojlu, a potom produžio gonjenje neprijatelja u pravcu Male Popine i preko padina Debelog brda do puta, gde se u samom klancu povezao desnim krilom sa snagama 9. divizije.

3. bataljon je sa prostora Turovac napao neprijatelja na položajima Debelo brdo i Popova muda, proterao ga

sa istih položaja i nastavio gonjenje u pravcu k. 805, orijentirajući se prema Sučevićima i Sučevića brdu i oslanjajući se na levo krilo 2. bataljona i desno krilo 1. bataljona.

1. bataljon je sa prostorije s. Javornik napao Nemce na položajima Pena i u zaseoku Brkljači, proterao ih, i na Peni poseo položaje radi sprečavanja neprijateljskih pokreta iz Gračaca za Otrić, ali do toga nije došlo.

Bataljoni 6. brigade počeli su napad na nemačke položaje u zoru 8. decembra.

2. bataljon je sa pravca Cerov Do, napao Nemce iz pozadine na Vijoqli i pošto ih je odbacio, preduzeo je gonjenje u pravcu s. Male Popine, gde im je naneo osjetne gubitke. Posle gubljenja Vijoqle, Nemci su, pod pritiskom snaga 9. divizije, užurbano počeli da se povlače sa ostalih položaja na Zрманjskom klancu u pravcu Otrića i Srba, koje nisu bile posele naše snage, pa su preko Popinskog polja i Srbskog klanca izvršili povlačenje bez ikakvih smetnji.

3. bataljon je izbio na komunikaciju Otrić—Gračac, kod železničke stanice Malovan, i produžio u pravcu Vučipolja, u kojem su se nalazile neke nemačke snage.

Nemci nisu sačekali napad 3. bataljona već su, posle nekoliko njegovih izbačenih mina, napustili položaje južno od Vučipolja i na Smrekovači i povukli se u pravcu Gračaca. Nakon povlačenja ovih nemačkih delova, snage 373. divizije, koje su bile u Gračacu, počele se da se povlače preko Bruvna i Mazina za Donji Lapac, gde se nalazila glavnina 373. nemačke divizije. Na putu Gračac—Bruvno ove nemačke snage su sačekale 35. diviziju i 2. brigadu 13. divizije i 9. decembra ih zarobile.

2. bataljon 6. brigade je u borbama na Vijoqli i Maloj Popini ubio 35, a zarobio 20 Nemaca.

Oslobođenjem Otrića otvoreni su putevi iz doline reke Zрманje, iz severne Dalmacije, za južnu Liku.

Po oslobođenju Otrića, 6. brigada je dobila naređenje da krene u pravcu Benkovca radi obezbeđenja obale na odseku Sv. Jakov—Vransko jezero.

Brigada je preduzela pokret 9. decembra 1944. godine.

4. *Život i rad brigade u Širem rejonu Zadra u vremenu između kninske i mostarske operacije*

Po izvršenom maršu iz rejona Otrića, pravcem Gračac—Obrovac—Benkovac, 6. brigada se razmestila 13. decembra u rejonu Benkovca, gde je ostala do 21. decembra, kad je po naređenju štaba 19. divizije izvršila pokret u pravcu Pađena, sa zadatkom da na prostoriji Oton—Pađene—Zagrović, sprečava uticaj neprijateljske propagande, čiji su nosioci bili ostaci četnika iz ovih mesta. Na ovoj prostoriji brigada je ostala do 6. januara 1945. godine, kada je ponovo prebačena u širi rejon Zadra, gde je ostala sve do pokreta radi učešća u mostarskoj operaciji.

Ulaskom jedinica divizije u novooslobodena mesta, u veće kulturne i ekonomske centre severne Dalmacije, nametao se i problem discipline, ponašanja i vojničkog izgleda boraca i starešina. Zbog svega toga štab 6. brigade je želeo da iskoristi boravak jedinica u širem rejonu Zadra i da ovim pitanjima posveti veću pažnju. U tom cilju je izrađen plan vojno-političke nastave sa starešinama i borcima. Prema njemu su održavane četne i bataljonske konferencije na kojima je govoreno o značaju držanja i ponašanja pripadnika Narodnooslobodilačke vojske. Ukazivano je da neprijatelj koristi i najmanje ispade ili nedolično ponašanje pojedinih boraca u korist svoje propagande. Isticano je da svaki borac ili starešina treba da ima na umu da od njegovih postupaka zavisi ugled i same Narodnooslobodilačke vojske. Na konferencijama su iznošeni i neki konkretni primeri pojedinaca koji sa svojim ponašanjem ukaljali lik borca za slobodu svoga naroda, što je na sve borce i starešine imalo vrlo jak vaspitni uticaj.

Posebna pažnja je posvećena spoljnom izgledu i pojedinaca i jedinica u celini. U tom cilju vršene su smotre na kojima se pregledala odeća i obuća (da li je čista i okrpljena), zatim, da li su borci podšišani i obrijani. Radi što boljeg vojničkog izgleda, ponašanja i ophođenja izvođena je vojnička nastava na kojoj su borci obučavani u pozdravljanju, oslovljavanju starešina itd.

S obzirom na skupna logorovanja jedinica po bataljonima u mestima, gde su bili razmešteni, naročita pažnja je poklonjena nastavi za vršenje dežurstva i strażarske sluḗbe.

Sa starešinama su posebno održavani sastanci po bataljonima, na kojima je analizirano stanje u njihovim jedinicama i ukazivano na nedostatke o raznim pitanjima. Tu se isto tako raspravljalo i o duḗnostima komandira odeljenja, vodova i četa, pošto su oni najviše bili u kontaktu sa borcima kao najbliḗe starešine.

U ovo vreme u brigadi je bio pridat veliki značaj radu partijskih organizacija po jedinicama. Odmah po pristizanju u navedeni rejon, partijsko rukovodstvo organizovalo je sa bataljonskim biroima intenzivan rad osnovnih partijskih organizacija. Upraznjena mesta pojedinih partijskih rukovodioca popunjena su na taj naćin što se za duḗnosti vodnih delegata izvršio izbor meḗu najboljim borcima, ćlanovima Partije, a najbolji vodni delegati popunili su upraznjena mesta komesara četa. Drḗeći se merila partijnosti i borbenosti, na slićan naćin popunjena su upraznjena mesta ćlanova partijskih biroa po bataljonima, a isto tako i skojevskih rukovodioca.

Pored ćisto kadrovske popune, sa novim mladim druġovima organizovan je rad za politićko uzdizanje i prosvetćivanje. U tom cilju na partijsko-teoretskim sastancima proraġivani su direktivni ćlanci iz listova „Borba” i „Napred”, zatim, tematika iz plana za izućavanje Partije. Ovaj rad se obićno odvijao na taj naćin što bi jedan od ćlanova bataljonskog biroa održao referat o odreġenoj temi, posle ćega bi se nejasna pitanja u diskusiji objasnila. Pošto su komesari bataljona u teoretskom pogledu najbolje stajali, to su oni uglavnom bili nosioci toga rada.

Poseban znaćaj je posvećen teoretskom uzdizanju ćlanova SKOJ-a, pa su i oni bili ukljućeni u partijsko-teoretski rad sa ćlanovima Partije. Isto tako bila je posvećena pažnja i radu sa kandidatima za ćlanove Partije, pa su i s njima povremeno održavani sastanci, upoznaćući ih sa organizacijom Komunistićke partije Jugoslavije

i njenim programom, a naročito njenom linijom u rukovođenja narodnooslobodilačkim ratom.

Priliv novih boraca sa oslobođene teritorije severne Dalmacije povećao je broj nepismenih, te su bataljoni organizovali rad za njihovo opismenjavanje, zadužujući za ovaj zadatak najpogodnije drugove iz redova intelektualaca.

U mestima Diklo, Kožino, Bokanjac, Ražanac i Nin, brigada je organizovala priredbe za narod, na kojima su pevane popularne borbene pesme; recitovani prigodni stihovi, izvođeni skečevi, itd.

Na ovim priredbama je obično govorio poneki od političkih rukovodilaca brigade, objašnjavajući narodu opštu situaciju u svetu i širenje narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji. Bilo je od velikog značaja da se u ovom kraju narod upozna da njegove žrtve neće biti uzaludne i da će buduća vlast biti izraz njegove volje. Ovo je bilo naročito važno zbog toga što su neprijateljske elementi širili propagandu o tome kako će saveznici intervenirati i diktirati ko će vladati u Jugoslaviji, navodeći za primer događaje u Belgiji i Grčkoj.⁵⁰⁷

Za ovaj kratak vremenski period nije se moglo mnogo postići, ali se ipak osetilo da je stanje u brigadi još bolje i da su se smanjili disciplinski istupi pojedinaca.

Partijska organizacija se brojno povećala, tako da se broj članova Partije u brigadi popeo na 264, članova SKOJ-a na 295, a broj kandidata za članove Partije na 35.

Brigada je redovno izdavala svoj mesečni list „Jadranski glasnik“ u kojem su saradivali borci i starešine. Tu se uglavnom govorilo o borbama koje je vodila brigada, zatim o drugim važnim događajima i doživljajima pojedinih boraca i starešina. U listu su iznošeni i uspesi pojedinih jedinica na kulturno-prosvetnom polju, a nije propuštano da se ukaže i na razne negativne pojave.

⁵⁰⁷ Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, br. 7393/1, —1—11/45.

*5. Prevoenje 6. brigade iz reiona Zadra do Vrgorca
i nastupanje preko Ljubuškog ka Mostaru*

Posle kninske operacije i potpunog oslobođenja severne Dalmacije, snage 8. dalmatinskog korpusa su, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ zadržane i dalje na teritoriji Dalmacije da bi obezbeđivale obalni pojas od eventualnog iskrcavanja i povrede naše teritorije od stranih trupa.

U tom cilju 9. divizija je upućena u dolinu reke Neretve, 26. u rejon Splita, 19. u rejon Zadar—Benkovac, a 20. je orijentisana u pravcu doline reke Une.

U širem rejonu Mostara, Širokog Brijega i Nevesinja nalazile su se sledeće neprijateljske snage: 369. nemačka legionarska divizija, 9. ustaško-domobranska divizija, ustaška milicija i crna legija.

Od naših snaga na tom prostoru su se nalazile: 29. hercegovačka i 9. dalmatinska divizija, koje su sa juga i severa vršile pritisak na nemačke i ustaške snage u Mostaru.

Neprijatelj je 27. januara iznenada izvršio napad na snage 9. divizije iz reiona Širokog Brijega u pravcu Ljubuškog i Čitluka, a u toku sledećeg dana dolinom reke Neretve u pravcu Čapljine i Metkovića. Usled nebudnosti naših jedinica neprijatelj je do 29. januara zauzeo Čitluk, Ljubuški, Čapljinu i Metković. Protivnapadom 12. brigade 29. hercegovačke divizije ponovo je oslobođen Metković i neprijatelj odbačen u pravcu Čapljine.

Radi oslobođenja Mostara i uništenja neprijateljske grupacije u njegovom rejonu, štab 8. korpusa, u vezi sa naređenjem Vrhovnog štaba NOV i POJ, odlučuje da prebaci iz srednje Dalmacije 19. i 26. diviziju. Tako je 19. diviziji naređeno da se (bez 5. brigade) hitno prebaci u Hercegovinu, rejon Vrgorac, s tim da se 5. brigada privremeno potcini štabu 20. divizije, čiji je deo snaga bio stigao iz južne Like u Zadar.

Prema primljenom naređenju, štab 19. divizije je preduzeo organizaciju prebacivanja svojih brigada i s obzirom na hitnost odlučio da 5. i 6. brigadu prebaci kombinovano.

U tom cilju je zatražena pomoć za auto-transport u kamionima od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, koji se u to vreme nalazio u Zadru, zatim od železničkih organa u Šibeniku, za prevoz železnicom, i štaba mornarice u Splitu za prevoz brodovima. S obzirom na veliki broj ljudi i veliku količinu materijala prebacivanje jedinica do Splita vršeno je po turama. Za prebacivanje 6. brigade do iskrenog mesta u Makarskoj, korišćeni su kamioni, železnica i brodovi.

U vremenu od 2. do 4. februara prebacivanje jedinica 6. brigade vršeno je na sledeći način:

— 1. bataljon je od Zadra do Šibenika prebačen kamionima, železnicom od Šibenika do Splita, odakle je prevezen brodovima za Makarsku;

U kombinovanom pokretu za Mostar; 6. brigada se ukrcava u brodove u Splitu — februara 1945. godine.

— 2. i 4. bataljon su bili prebačeni kamionima do Šibenika, gde su ukrcani u brodove, koji su ih prevezli do Makarske;

— 3. bataljon je ukrcan na brodove u Zadru, odakle je prebačen do Makarske.

U Makarskoj je štab 19. divizije primio od štaba 8. korpusa zapovest prema kojoj je ona imala da obrazuje desnu korpusnu kolonu, sa pravcem nastupanja: Ljubuški—Čitluk—Mostar, sa zadatkom da na ovom pravcu ispred sebe očisti neprijateljske snage i da po izbijanju

pred taj grad izvrši napad s juga. Desno od 19. divizije nastupala je 29. hercegovačka, a levo 26. dalmatinska divizija.

Po iskrcavanju u Makarsku 6. brigada je istog dana 4 5. februara preduzela marš u pravcu Vrgorca i u mesto ušla u toku noći bez borbe, pošto nije bilo neprijateljskih snaga i tu ostala do jutra 6. februara, kad je produžila nastupanje u pravcu Ljubuškog. Čisteći sela od manjih ustaših delova brigada je 6. februara do mraka stigla u rejon Veliki i Mali Ograđenik—Vitina—Lipno—Odaci, gde je prenoćila. Sledećeg dana ona je izvršila pokret u pravcu Mostarskog blata, čisteći teren i goneći ispred sebe ustaške jedinice u povlačenju. Tako je 3. bataljon naišao u Ljutom Dolcu na jednu manju ustašku grupu koja se, čim je primetila naše snage, bez borbe povukla preko Podgorja u selo Čule.

Do pada mraka brigada je stigla u rejon: Markešići—Jare—Ljuti Dolac i tu ostala do 12. februara, pripremajući se za napad na Mostar. U stvari ona je za ovo vreme bila u divizijskoj rezervi, dok je 14. brigada vodila borbu za oslobođenje Varde.

U borbama za oslobođenje Mostara 19. divizija dobila je zadatak da probije neprijateljski front između Neretve i Mostarskog blata a potom preduzme s juga direktni napad na neprijateljske snage u gradu.

6. Oslobođenje Varde i prodor u Mostar

Radi odbrane Mostara neprijatelj je organizovao spoljnu liniju, i pri tom je naročitu pažnju obratio odseku između Neretve i Mostarskog blata, gde je izgradio bun-kere od betona i postavio nagazne mine.

Na navedenom odseku nalazile su se sledeće neprijateljske snage:

— 1. bataljon 9. ustaške brigade, jačine oko 460 vojnika, ojačan sa dve brdske baterije (1. i 2. čete branile su položaj na k. 262, 2. četa odsek od Mostarskog blata do Varde, 3. četa i štapska četa s. Radoč); i

— 1. bataljon 369. puka 369. nemačke legionarske divizije.²ⁿ⁸

Obrana neprijatelja protezala se linijom: desna obala reke Neretve—južni deo aerodroma—Dobrolina (k 202) — Varda (k. 331) — selo Varda — Kamen (k. 260).

Za proboj navedene neprijateljske odbrane štab 19. divizije upotrebio je 14. brigadu, dok je 6. brigadu zadržao u divizijskoj rezervi.

Napad 14. brigade je otpočeo 7. februara sa glavnim pravcem na Vardu (k. 331), koja je bila najbolje utvrđena i predstavljala ključ neprijateljske odbrane, ali uspeh nije postignut ni posle pet uzastopnih napada, pa je štab divizije odlučio da 12. februara uvede u borbu i 6. brigadu iz divizijske rezerve, radi proboja neprijateljske odbrane na odseku Varda (k. 331) — Ponor, i daljeg prodora u pravcu sela Varde i Miljkovića.

Zadaci pojedinih bataljona 6. brigade su bili:

— 1. i 3. bataljon da probiju neprijateljsku odbranu na odseku Varda—Ponor; zatim, da 1. bataljon prodire u pravcu sela Varda, a 2. bataljon u pravcu sela Ponor, pa zatim u pravcu sela Miljkovići:

— 4. bataljon, u drugom ešelonu, da bude spreman za uvođenje u borbu, kad to bude potrebno;

— 2. bataljon da ostane u rejonu s. Čule, kao brigadna rezerva;

— prateća četa brigade da sa vatrenih položaja, u rejonu s. Čule, podržava napad 1. i 3. bataljona.

Stab brigade nalazio se u Krivodolu, a njegova osmatračnica na Kamenu, k. 260.

U zoru 12. februara, 1. i 3. bataljon, uz podršku artiljerijskog divizionu 19. divizije i 4. korpusnog motorizovanog divizionu, prelaze u napad. Usled nailaska na pešadijska minska polja i snažan otpor, nisu uspeli da probiju neprijateljsku odbranu i bili su primorani da se uz osetne gubitke povuku na polazne položaje. Stab brigade uvodi u borbu 4. bataljon, i ponovo u napad vraća 3. bataljon. 4. bataljon uspeva da se probije između Varde i Ponora i produži nastupanje u pravcu s. Miljkovići. Stab brigade, da bi iskoristio uspeh 4. bataljona, naređuje

2. bataljonu da se približi odseku proboja. Prilikom prolaza kroz selo Čule neprijatelj je otkrio 2. bataljon i na njega otvorio jaku artiljerijsku vatru, koja je prouzrokovala znatne gubitke. U tom momentu neprijatelj uvodi svoju rezervu iz rejona s. Miljkovići, udara u bok 4. bataljona, u pravcu sela Varda, i uspeva da ga odbaci. Stab brigade istog dana ponavlja napad sa 3. i 4. bataljonom radi proboja neprijateljske odbrane na istom odseku. Trebalo je da ovaj napad počne još u toku dana, ali je usled zakašnjenja artiljerijske pripreme počeo tek u toku noći 12/13. februara. Međutim i pored svih zalaganja starešina i boraca nije postignut uspeh i bataljoni su se do zore povukli na polazne položaje.

Mesto 3. i 4. bataljona u toku dana napad ponavljaju 1. i 2. bataljon brigade, ali svi pokušaji da se zauzme Varda ostali su bez rezultata.

Uzastopni napadi bataljona 6. brigade u toku dva dana, uprkos velikog zalaganja i požrtvovanja kako boraca tako i starešina, nisu čak ni načeli neprijateljsku odbranu između Varde i Mostarskog blata. Stab 19. divizije, nezadovoljan rezultatom borbe, naređuje da u toku noći 13/14. februara 3. i 4. bataljon ponove napad.

Ovi bataljoni, bez prethodne artiljerijske pripreme, preduzimaju napad. U 23 časa 4. bataljon uspeva da se probije između Varde i sela Ponora, nastupajući delom snaga u pravcu sela Varda a drugim delom snaga u pravcu s. Miljkovići. Koristeći prodor 4. bataljona, 3. bataljon nastupa za njim, ka selu Miljkovićima, koje posle kraće borbe zauzima, a potom i selo Kozice gde se spaja sa delovima 1. brigade 9. divizije, i u sadejstvu sa njima zauzima Orlovac. Po zauzimanju Orlovca 3. bataljon napada u pravcu sela Prvovca, radi presecanja puta koji iz sela Varde vodi ka Mostaru, ali je novonastala situacija sprečila njegovo dalje nastupanje. Neprijatelj je protivnapadom odbacio sa Orlovca delove 1. dalmatinske brigade, pa je 3. bataljon, da ne bi bio odsečen, bio prisiljen da se vrati i sadejstvuje sa delovima ove brigade u borbama za ponovno zauzimanje ovog položaja, koje su trajale do jutra sledećeg dana.

Neprijatelj je izvršio protivnapad na snage 4. bataljona i uspeo da ponovo povрати selo Miljkovići.

Stab 6. brigade, u zoru 14. februara, radi konačnog proboja fronta na ovom odseku uvodi u napad celu brigadu i dodjeljuje bataljonima nešto izmenjene zadatke, i to: 4. bataljonu da u sadejstvu sa 12. brigadom 29. hercegovačke divizije zauzme Hum i nastupa prema Mostaru;

— 3. bataljon da u sadejstvu sa 1. dalmatinskom brigadom zauzme Orlovac, a potom nastavi gonjenje razbijenih snaga preko sela Prvovca;

— 1. i 2. bataljonu da u sadejstvu sa 3. bataljonom 14. brigade zauzmu k. 331 i Vardu.

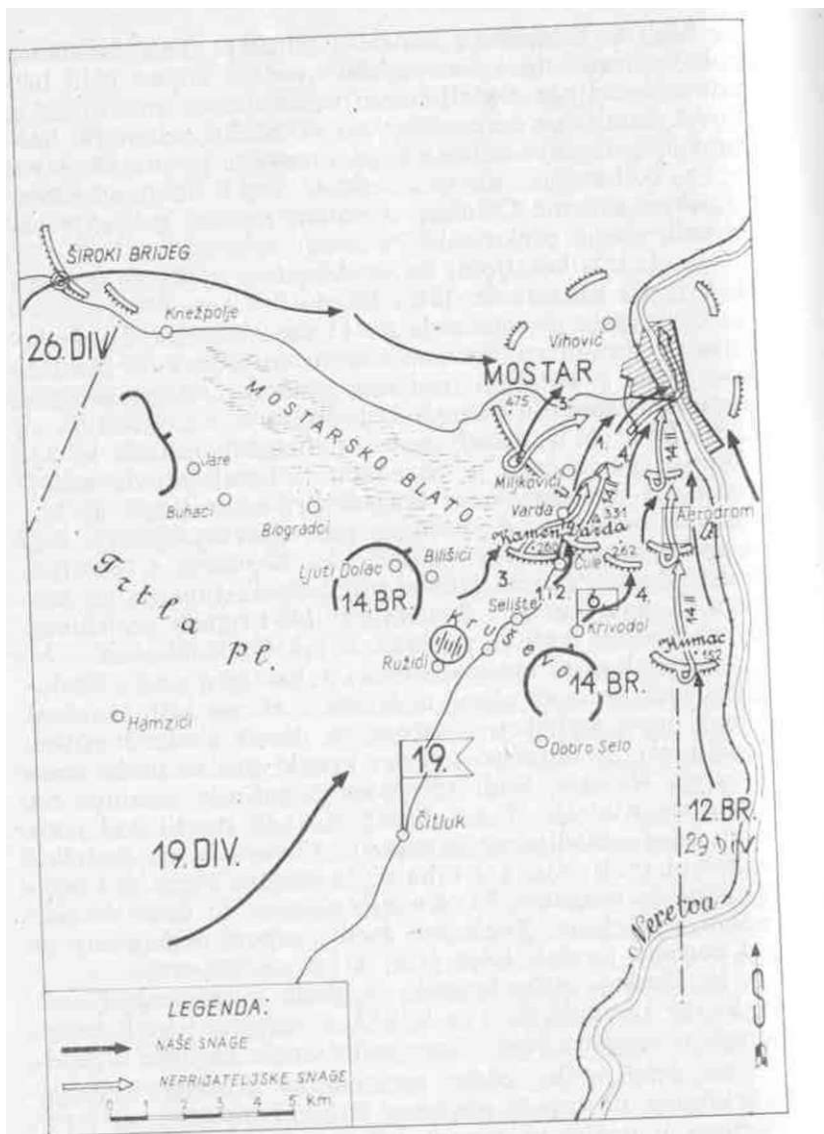
6. brigada je uspjela da do 11 časova probije neprijateljsku odbranu na čitavom frontu od Huma do Mostarskog blata. 3. bataljon je u sadejstvu sa 1. dalmatinskom brigadom uspeo da povрати Orlovac, a 1. i 2. bataljon su u sadejstvu sa 3. bataljonom 14. brigade zauzeli k. 331 i Vardu, posle čega je naređeno 1. bataljonu da sadejstvuje 12. hercegovačkoj brigadi pri zauzimanju k. 262, a 2. i 3. bataljonu da produže gonjenje neprijatelja koji se preko sela Prvovca povlačio ka Mostaru. 4. bataljon je u 12 časova zauzeo Hum i produžio nastupanje ka Mostaru. 2. bataljon 6. i 3. bataljon 14. brigade potiskivali su neprijatelja koji se povlačio u pravcu Kobilovca.

4. bataljon sa pravca Huma i 3. bataljon preko Razložišta istovremeno ulaze u Mostar, ali su bili zadržani jakim neprijateljskom vatrom sa desne obale Neretve. Neprijatelj je naročito uporno branio prelaz preko mostova na Neretvi. Radi sprečavanja rušenja mostova od strane neprijatelja, 3. i 4. bataljon su ih stavili pod jaku vatru svog pešadijskog oružja. U 17 časova, uz podršku tenkova i artiljerije, 3. i 4. bataljon prelaze Neretvu i istovremeno sa snagama 26. divizije ulaze u do tada neoslobođeni deo grada. Pružajući žestok otpor, neprijatelj se pod borbom povlači kroz grad u pravcu severa.

12. hercegovačka brigada je, posle zauzimanja Kumca, k. 152 i ovladaivanja sa k. 262, u sadejstvu sa 1. bataljonom 6. brigade preko aerodroma upala sa juga u grad.

26. divizija je posle zauzimanja Širokog Brijega, 7. februara, nastupala pravcem Knežopolje—Mostar i 14. februara u podne sa zapada ušla u grad.

9. divizija je sadejstvovala sa 26. divizijom pri zauzimanju Širokog Brijega, a potom sa severa nastupala ka

6. brigada u borbama za oslobođenje Mostara (14. februar 1944.)

Mostaru, ali nije stigla da preseće odstupnicu neprijateljskim snagama, koje su se iz Mostara povlačile prema Ivan-sedlu.

Posle oslobođenja Mostara, 29. hercegovačka divizija, je produžila gonjenje razbijenog neprijatelja u pravcu Ivan-sedla, oslobađajući Ostrožac i Konjic.

U osmodnevnim borbama jedinice 8. korpusa razbile su 369. legionarsku i 9. ustaško-domobrasku diviziju. Izbijanjem jedinica 29. hercegovačke divizije na Ivan-sedlo, oslobođena je severozapadna Hercegovina. Neprijatelj je pretrpeo vrlo velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Iz neprijateljskog stroja izbačeno je preko 10.000 vojnika, a zaplenjeno 80 topova, 40 minobacača, 300 mitraljeza, preko 5.000 pušaka i drugi ratni materijal.

6. brigada je ubila 375, zarobila 62, i ranila veći broj neprijateljskih vojnika, a zaplenila 4 topa, 11 puškomitraljeza, 75 pušaka, 8 automata, 1 minobacač, 11 pištolja, 15 telefonskih aparata, 3 radio-stanice i veliku količinu drugog ratnog materijala.

Gubici brigade²⁰⁹ su iznosili 34 mrtva i 169 ranjenih boraca i starešina.

*» Arhiv VII. k. 1020 L

Poginulo 7 rukovodioca oficirskog ranga i to:

Iso Kričković, pomoćnik komesara bataljona;

Dmitar Babić, pomoćnik komesara čete;

Miro Baštie, pomoćnik komesara čete;

Bogdan Škopelja, vodnik;

Svetozar Lazić, vodnik;

Martin Miočić, delegat;

Marko Stupar, delegat;

Ranjeno 27 vojnih i političkih starešina i to:

Stevo Divljak, komandant bataljona.

Nikola Gruželić, vodnik;

Dušan Omčikus, vodnik;

Sime Cigić, vodnik;

Mirko Alić, vodnik;

Andrija Bujek, vodnik;

Mate Franov, vodnik;

Ante Brala, vodnik;

Niko Šare, vodnik;

Jandre Vuksan, vodnik;

Jerko Eškinja, vodnik;

Tomo Jajić, vodnik;

Srećko Mustić, vodnik;

Obrad Vukša, vodnik;

Tomo Čubrić, vodnik;

Vaso Macura, vodnik;

Nikola Ordžaba, delegat;

Duro Pupovnc, delegat;

Rade Cubrić, delegat;

Milan Džodan, delegat;

Stevan Berber, delegat;

Božo Jedrić, delegat;

Rapo Marasović, delegat;

Andrija Rujak, delegat;

Ljubo Majica, delegat;

Duro Vraneš, delegat;

Tomo Kovrlja, delegat.

Po završenim borbama za oslobođenje Mostara, 6. brigada je razmeštena u gradu, a potom, 16. februara, u Iliće, 20. u Vitinu, 22. u Tučepe i 24. u Makarsku, odakle je 26. februara zajedno sa artiljerijskim divizionom 19. divizije ukrcana na brodove „Ljubljana“, „Knin“ i „Moravu“ i prevezena u Biograd na Moru, gde se zadržala sve do pokreta za oslobođenje Like i Hrvatskog primorja.